

Jongeren met Impact

Carien Verhoeff en Barbra Bos
Den Haag 1 november 2021

Laurence Guérin en Carien Verhoeff stellen dat het niet vanzelfsprekend is dat jongeren op basis van gelijkwaardigheid en onafhankelijkheid participeren in besluitvorming over complexe maatschappelijke vraagstukken zoals het klimaatbeleid¹. De vanzelfsprekendheid waarmee onderwijs als instrument voor verandering wordt gezien, is problematisch. De waarde van participatie is onomstreden, de manier waarop jongeren worden voorbereid en meegenomen in de besluitvorming daarom des te belangrijker. Barbra Bos en Carien Verhoeff spraken met vertegenwoordigers van jongerenverenigingen die die de stem van de jongere volume en betekenis geven. Zij zijn het over één ding eens: jongeren verdienen een plek aan de onderhandelingstafel, zeker ook als het gaat over het klimaat.

1 Jongeren in het politieke domein

Stijn Warmenhoven (19 jaar, student geschiedenis aan de Universiteit van Leiden) kreeg op 7 februari 2019 meer dan 20.000 jongeren aan het spijbelen voor een beter klimaat. En als het aan hem ligt gaat de stemgerechtigde leeftijd omlaag naar 16 jaar.

Stijn is medeoprichter van 'Youth for Climate Nederland' en lid van D'66. 'Het klimaat is belangrijk en dat beleid maak je voor de aankomende 20 tot 30 jaar. En wie maken dat beleid? Mensen die nu 40-50 jaar zijn. Als je beleid maakt voor de toekomst, dan moet dat ook gemaakt worden door de toekomst.'

Youth for Climate is een organisatie voor en door scholieren die een beter klimaat eist van het kabinet. 'Het beleid is niet goed en niet krachtig genoeg. Toen hebben wij scholieren opgeroepen te demonstreren op het Malieveld in Den Haag.'ⁱ

De oproep voor gericht klimaatbeleid vindt in het politieke domein steun bij vrijwel alle politieke jongerenverenigingenⁱⁱ. Wij spraken met het CDJA, de JOVD, DWARS en de Jonge Democraten.²

Hielke Onnink (23 jaar, student Bestuurskunde Universiteit Groningen en Leiden) is voorzitter van het CDJA. 'Leuke tijden', vindt Hielke. 'Ik merk dat het belang van jongeren om te participeren steeds meer op het netvlies staat. Je wordt gevraagd om je stem te laten horen. Dat schept de ruimte om over dingen goed mee te kunnen denken.' Hielke is gemotiveerd voor de politiek en hij schuwt de media niet om het geluid van zijn CDJA te laten horenⁱⁱⁱ. Wilbert Frieling (23 jaar, student Crisis and Security Management Universiteit Leiden) is vicevoorzitter van de JOVD. Hij benadrukt dat er talloze mogelijkheden zijn om als jongere je stem te laten horen en te participeren. 'Alleen het nadeel bij jongeren is dat de lobby heel zwak is. De besturen wisselen (twee)jaarlijks. Netwerken gaan verloren. Dus dan heb je connecties gelegd en dan ga je alweer weg. We zijn wel met veel, en je wordt als jongere bij politieke partijen met open armen verwelkomd.'^{iv} De voorzitter van de Jonge Democraten, Léonie Janssen (26 jaar), studeerde aan de Academische Lerarenopleiding in Nijmegen. Zij combineert haar baan als docent op de pabo met een studie Rechten. 'Hier komt alles mooi samen.' Daar waar haar invloed via de politiek stopt, deelt ze haar passie voor onderwijs met haar collega's en in de

¹ Carien Verhoeff en Laurence Guérin zijn verbonden aan het Kenniscentrum Global and Inclusive Learning van De Haagse Hogeschool. Zie hun bijdrage in [Tijdschrift voor Hoger Onderwijs \(tvho.nl\)](https://www.tvho.nl) over het versterken van Student Voice in het Hoger Onderwijs.

² Jongerenorganisaties van respectievelijk het CDA, de VVD, Groen Links en D'66).

klas. 'Ik vind wel dat je goed onderscheid moet maken tussen wat aan de politiek is en wat aan het onderwijs.'^v Sander van der Goes (23 jaar, studeerde sociale geografie in Nijmegen) is vicevoorzitter van DWARS. 'In de kern gaat duurzaamheid en circulariteit over de wereld van morgen en hoe volwassenen deze achterlaten voor komende generaties.' Om een duurzame wereld te creëren, moet je kijken hoe je *iedereen* mee kan krijgen, en oog hebben voor klimaatrechtvaardigheid', betoogt Sander.^{vi} 'Representativiteit' is het sleutelwoord. En dat is geen gemakkelijke opgave.'

2 Een krachtige oproep door scholieren

Aandacht voor duurzaamheid wordt onder jongeren breed gedragen. Voorzitters van tien politieke jongerenorganisaties hebben in 2017 een Klimaatmanifest opgesteld en getekend. Initiatiefnemer was oud politicus Jan Terlouw. Hij nodigde de jongeren bij hem thuis uit en presenteerde het manifest in *De Wereld Draait Door* op 24 februari 2017. Nederland moet volgens dit manifest tot de koplopers gaan behoren op het gebied van duurzaamheid. En wat de ondertekenaars betreft, betaalt de vervuiler.^{vii} Op 22 oktober 2020 overhandigde Jan Terlouw het Nieuwe Jongeren Klimaatmanifest van het JMA (Jongeren Milieu Actief). Daarin wordt de Tweede Kamer opgeroepen om een klimaatneutraal Nederland in 2035 onderdeel van het verkiezingsprogramma te maken.^{viii}

Jongeren afkomstig uit het hele politieke spectrum, van SP tot en met JOVD, vroegen in 2017 aandacht voor het klimaat, maar verschillen zijn er ook. En voor het nieuwe manifest was geen steun bij de jongeren van het CDA, VVD, SGP en FVD. Is klimaat voor de een hét motief om zijn stem te laten horen, voor de ander ligt dit gematigder. Des te luider is de oproep om de zeggenschap over dergelijk belangrijke zaken veel meer bij de burger (en dus ook de jongere) zélf te leggen.

Hoe representeer je in de politieke arena een ogenschijnlijk homogene achterban waarbinnen een nog onbekende diversiteit aan opvattingen schuilt? Stijn: 'We werden uitgenodigd in het torentje bij premier Mark Rutte en minister Eric Wiebes. Dat was bijzonder en we wisten nog niet wat we gingen zeggen. Je hoorde door de staking wel allemaal geluiden, maar we wisten niet meer precies wat het collectieve verhaal was. Toen hebben we via social media de vraag uitgezet: wat willen jullie dat we aan de premier meegeven?'^{ix} En in het torentje hebben we gezegd 'Jonas uit Amersfoort vraagt zich dit en dit af...'. We hadden allemaal onze eigen mening, maar we stonden er wel *namens* de groep. We hadden heel veel contact met jongeren in het hele land. Ons hoogtepunt was tijdens de eerste staking. Toen waren drie mensen van onze groep dag en nacht berichtjes aan het beantwoorden op Insta. Het stroomde maar binnen. En dat is hoe mijn generatie contact heeft.'

3 Energietransitie, een mondiaal en complex vraagstuk

Scholieren op het Malieveld drongen aan op het sneller en effectiever realiseren werken aan de Klimaatdoelen van Parijs (2015). Maar het gevoel van urgentie is onder jongeren niet overal even sterk. En de steun voor de maatregelen wisselt. Daar waar de meer activistische jongeren spreken van een 'noodtoestand' en 'een crisis', spreken anderen van 'een maatschappelijk vraagstuk'. En waar de eerste groep vindt dat vanwege de urgentie letterlijk alles moet wijken om de nu beschikbare middelen (zon en wind) maximaal in te zetten, bepleit de laatste groep ook alternatieven, hetgeen tijd vraagt. En ook kernenergie is daarbij een optie voor de JOVD en het CDJA. De Jonge Democraten willen niet zomaar middelen (zoals kernenergie) uitsluiten, maar de urgentie voor de energietransitie is te groot om daarop te wachten en bovendien is het geen duurzame oplossing. Voor de jongeren van de SP, PvdA en Groen Links is kernenergie geen optie.

Met een aanstekelijke gedrevenheid benadrukt Stijn de urgentie van de energietransitie. Het kan hem niet snel genoeg gaan. 'De energietransitie die móeten we maken. We móeten echt van het gas af, we móeten allemaal elektrisch gaan.' 'Maar...' waarschuwt Stijn '... het moet wel een eerlijke energietransitie worden. Iederéén moet zijn huis verduurzamen.' De energietransitie zal volgens hem een belangrijk onderwerp zijn aan formatietafels. De rol van de overheid moet groot zijn, zodat de energietransitie voor iedereen betaalbaar is. 'We willen naar groene stroom, en haast is geboden.' Kernenergie is voor Stijn daarom niet bespreekbaar. 'Laten we ophouden met deze discussie en gewoon zo snel mogelijk windmolens en zonnepanelen bouwen overal waar dat kan!' Ook Sander benadrukt in deze transitie het principe van klimaatrechtvaardigheid. 'Duurzaamheid is in de kern een sociaal vraagstuk. Iedereen moet mee kunnen komen met innovatie en nieuwe ontwikkelingen. Ook mensen met een praktische opleiding of lager inkomen en ook de arme landen. Daar hebben wij historisch gezien een taak in. We waren in de Westerse wereld voorloper in het opzetten van industriële economieën ten koste van de rest van de wereld. We moeten die transitie nu ook op een eerlijke manier inzetten en daarom een sociaal klimaatbeleid voeren. Het mag niet zo zijn dat de armste mensen de lasten betalen en de grote bedrijven ermee weg komen. En daaruit vloeit voort dat je ook nadenkt over hoe je mensen mee kan nemen die minder geëmancipeerd zijn.'

Léonie onderstreept het door jongeren breed gedragen principe 'de vervuiler betaalt'. 'Het geld dat daarmee wordt opgebracht moet worden ingezet om de CO2 uitstoot te compenseren en het vuil op te ruimen'. Vliegtaks, Vleestaks en zelfs Kledingtaks zijn daarvoor geschikte instrumenten', vindt Léonie: 'Het verscheppen van kleding vanuit China is een van de grootste bronnen van CO2 uitstoot.' Ook voor de andere politieke organisaties is 'de vervuiler betaalt' leidend. 'Maar...', nuanceert Wilbert, 'maak vliegen pas duurder voor de consument als er een alternatief is en het treinnetwerk er ligt. Je hebt nu fossiele brandstoffen die niet of nauwelijks belast worden, doe dat dan eerst. En maak het vliegen *zelf* duurzamer.'

Ook Hielke onderkent dat de energie- en grondstoffentransitie een belangrijke opgave voor de komende decennia zal zijn. 'Daar hebben we vanuit het CDJA richting CDA ook hard op gelobbyd. In 2017 was het nog behouden, het mocht niet te veel kosten en we waren bang voor bezorgde burgers. Toen hebben wij gezegd, je wint ook een heleboel bezorgde jongeren als we in de energietransitie slagen.' Hielke vervolgt: 'En waar staan wij qua standpunt? Dat wij de doelen van Parijs moeten halen en tegelijkertijd het ook wel realistisch moeten blijven. Wij zijn als CDJA ook voorstander van kernenergie. Je merkt überhaupt onder jongeren dat die daar meer open voor staan, misschien wel omdat je die geschiedenis van de kernrampen niet kent. En jongeren beseffen ook dat je wel het hele land vol kan zetten met windmolens, maar als je ook nog een beetje landschap wil overhouden, en je ook graag natuur wil doorgeven, dan is zo'n kerncentrale (zeker als dat blijft innoveren en vernieuwen) best interessant.' Op de schaarse en dure grond concurreert de klimaatopgave keihard met andere zaken die ook vooral jongeren aangaan, zoals het woningtekort, migratie, diversiteit en digitalisering.

Jongeren, van links tot rechts, dwingen ons na te denken over de vraag naar de proportionaliteit en de rationaliteit van het klimaatbeleid. Zijn deze instrumenten het meest effectief voor wat we willen bereiken, wat mag het kosten en welke andere belangen zijn gemoeid bij het doorvoeren van de maatregelen?

Circulariteit

De JOVD en het CDJA pleiten voor het zoeken naar effectievere oplossingen. Wilbert: 'De energievraag groeit, dat ga je niet oplossen met windmolens en zonnepanelen. Ik vind het ook niet kloppen dat zon, wind en biomassa als duurzame energie worden bestempeld en kernenergie niet. Biomassa betekent op grote schaal bomenkap, daar ben ik geen voorstander van. En helemaal van het gas af, vind ik ook heftig. Had eerst geïnvesteerd in de energieopwekking zelf. Want als je van het gas afgaat, ga je naar warmtepompen. Deze zijn duur en daar is subsidie voor nodig. Warmtepompen lopen op stroom die wordt opgewekt via de kolen centrales. Dus het is uitstootverplaatsing in plaats van -vermindering.' Wilbert en Hielke steunen innovaties en nieuwe technieken. Kernfusie is nog ver weg, maar volgens hen veelbelovend. Dat laatste geldt ook voor de Jonge Democraten.

Volgens het klimaatakkoord moeten we in 2050 helemaal circulair zijn, kortom er is geen afval meer. Léonie, Sander en Stijn benadrukken de waarde van ketenbeheer. Stijn: 'Dat ondersteun ik natuurlijk volledig, maar

ik merk dat daar een generatieverschil in zit. Een kledingbedrijf dat er voor kiest om bij te dragen aan circulariteit maakt van oude kleding op een duurzame manier weer helemaal hippe kleding. En als je het niet meer draagt of het is uit de mode, lever je het bij het bedrijf weer in en volgt de volgende *remake*. Waarom wordt dit nog niet op grote schaal toegepast?' Stijn denkt dat ouderen daar minder voor voelen, en wijst op een generatieverschil. 'We kunnen niet de vraagzijde, maar alleen de aanbodzijde beïnvloeden. Je kan niet tegen mensen zeggen 'Je mag niet naar de Primark', maar je kan wel tegen de Primark zeggen 'jij mag niet meer zoveel onnodige dingen verkopen.'

Sander: 'Als wij staan voor duurzaamheid in brede zin, dus zowel economisch, als qua leefbaarheid, natuur- en biodiversiteit, dan moet je ervoor zorgen dat de materialen die wij van de aarde gebruiken dermate vaak worden gebruikt, dat wij niet elke dag nieuwe materialen daaruit hoeven te halen.' Hij vergelijkt het met de overbevissing. 'Je haalt vissen uit de zee om op korte termijn economisch gewin te halen, maar op langere termijn verliest iedereen.' Hij vervolgt: 'Met de Jonge Democraten zijn wij het eens dat we naar een volledig circulaire economie moeten en ook heel snel. Wat het verschil is? Wij zijn wel *echt* links. We zijn blij als we 50% CO2 uitstoot hebben bespaard, maar de vraag is wel wat heeft het gekost in de samenleving. Duurzaamheid is in essentie en sociaal vraagstuk. Hoe verdelen wij de lasten.' Léonie benadrukt dat duurzaamheidsbeleid niet een instrument mag zijn voor inkomensnivellering. 'Daar hebben we andere instrumenten voor, dat moet je niet met elkaar vermengen.'

De landbouw

De boeren lijken de verdeeldheid tussen de partijen in het klimaatdebat verder te markeren.

In Nederland en wereldwijd is de landbouw verantwoordelijk voor een groot deel van de uitstoot van broeikasgassen (respectievelijk 13% en 24%).^x Waar DWARS, PINK en De Jonge Democraten de huidige landbouw ter discussie stellen, lijkt dit voor de JOVD en het CDJA lastiger. Léonie: 'De boeren zijn héél spannend en die worden beschermd in dit proces. Terwijl 80% van ons vlees wordt geëxporteerd en iedereen weet dat hoe wij de veeteelt hebben ingericht een onhoudbare situatie is. Als je snel naar die 60% CO2 reductie wil, dan bouw je de kenniseconomie verder uit. Dat raakt zeker ook de landbouwkennis waar Wageningen Universiteit op dit moment, ook internationaal, groot mee wordt. Er gaan veel banen verdwijnen (boeren), maar tegelijkertijd zien wij dat er kansen liggen.'

De Economie van de Ecologie

Denken vanuit kansen kenmerkt ook de ondernemende Jasper en Lars, twee door complementaire waarden gedreven studenten van de Hogeschool van Rotterdam. De Hogeschool van Rotterdam startte in oktober 2020 een lectoraat 'Betekeniseconomie'. Zakia Guernina, lid van het College van Bestuur en verantwoordelijk voor de Business School en onderzoek binnen de hogeschool op de website over dit lectoraat: 'Er is noodzaak om studenten in aanraking te brengen met het nieuwe economisch paradigma, waarin niet uitsluitend financieel rendement maar ook sociale en ecologische waarden betekenis hebben. Bovendien hebben studenten handvatten nodig om als 'change agents' zelf een bijdrage te leveren aan deze transitie.'^{xi} Deze oproep is voor Lars en Jasper niet zonder betekenis. Zij zijn verbonden aan de Hogeschool Rotterdam en werken samen met de lector 'Betekeniseconomie' Kees Klomp.

Lars studeert commerciële economie en richtte zijn eigen bedrijf op. 'EcoMarketeer' richt zich op bedrijven met een duurzame missie. Door zijn commerciële kennis in te zetten om deze bedrijven te ontwikkelen, leert hij veel over hoe duurzaamheid ook daadwerkelijk te realiseren is^{xii}. Jasper Smit is student bedrijfskunde aan de Hogeschool Rotterdam en komt uit een Utrechtse ondernemingsfamilie. 'Je moet naar een systeem toe dat je de vraag gaat aanpassen op wat de natuur te bieden heeft. In plaats van wat de mens wil. Wij zijn onderdeel van, en niet de controlerende macht van, de natuur. Ik vind dat we meer moeten luisteren naar wat de natuur te bieden heeft.'

Jasper en Lars werken nu samen aan de Low Tech Campus bij Eindhoven, hoe bouwen we nieuwe economische modellen?^{xiii} En hoe doen we dit samen met boeren en burgers en hoe versnellen we deze transitie? Hoe gaan we om met onze grote partner de natuur? Stan die tijdens het gesprek zichtbaar geïnspireerd werd door de drive van deze dynamische studenten nodigde hen uit te vertellen over hun project *De economie van de ecologie*. Een voorbeeldproject dat laat zien hoe innovatief door jongeren wordt nagedacht over circulariteit. Zij zoeken naar een nieuw economisch model voor de boeren.

Jasper: 'Ik wilde voor mezelf weten 'waarom rijden die boeren het Binnenhof binnen? Dat was voor ons heel belangrijk om helder te krijgen. Waar ligt precies het probleem. En wij zijn nu in de fase dat we zoeken naar oplossingen. En daar willen we natuurlijk een wel een economisch modelletje aan hangen. We vragen ons met de boeren af: wat moet je doen om meer verrijking in plaats van verarming van de grond? En daar gaan we cijfertjes aan hangen. En kijken wat is de *Ecological return on investment* voor onze oplossingen. Hebben we nou echt die grond geholpen of zijn we hem eigenlijk nog meer kapot aan het maken.'

Lars en Jasper zoeken oplossingsrichtingen ontwerpmechanismen om dit uiteindelijk te gaan bewerkstelligen. Zich bewust van het feit dat hier nog veel kennis voor nodig is denken zij na over de vraag; 'Hoe vertel je dit verhaal?' 'Zeg nou zelf, hoe krijg je iemand zo ver om het risico te nemen om een bos aan te planten dat pas over 25 jaar überhaupt kan renderen.' Jasper en Lars zien zichzelf als bruggenbouwers tussen de wereld van duurzame denkers en de mensen met commerciële daadkracht. Zij zien het als hun opdracht om 'het verhaal' in lucratieve marketing te kunnen verpakken. Zij zien het als uitdaging en experiment om binnen het kapitalisme duurzame waarden te vertegenwoordigen. En merken op dat het huidige kapitalisme tot nu toe weinig in staat is gebleken de groene waarden te vertegenwoordigen.

Jongeren ervaren de klimaatopgave als een complex vraagstuk dat verschillende belangen raakt en de landsgrenzen overstijgt. Het klimaatbeleid moet dan ook uitdrukkelijk op Europees of mondiaal niveau worden aangepakt. Wilbert: 'Wij zijn voor een mondiale aanpak, liefst eerst via de EU. Doe het altijd in samenwerking, anders concurreer je jezelf de markt uit. Je kan in Nederland gaan verduurzamen maar als de bruinkoolcentrales in Polen op volle toeren blijven doordraaien levert het niet veel op.' Hielke: 'Wij zijn daarom ook niet voor een voorlopersrol, wij zien wel dat innovatie belangrijk is, daar moet je in investeren.' Ook Sander onderstreept het belang van de aanpak op Europees of mondiaal niveau. 'Als je het in je eentje doet wordt het een *race to the bottom*.' Hierover zijn de jongeren, over het hele politieke spectrum, het wel eens.

4 De kracht van onderwijs

De jongeren zelf zijn ervan overtuigd dat onderwijs een belangrijke bijdrage kan en moet leveren in de oplossing van complexe maatschappelijke vraagstukken. Of het klimaat moet leiden tot verplichte extra lespakketten, daarover verschillen de meningen ook. Hielke, Wilbert en Léonie staan voor een terughoudende overheid. Stijn en Sander daarentegen pleiten met een meer activistische houding ook voor meer gerichte actie in het onderwijs. Jasper en Lars geven aan beweging ruimte voor het experiment en onderzoek nodig te hebben. De jongeren stellen allemaal hoge eisen aan het onderwijs: zorg voor gedegen (vak)kennis, ontwikkel het analytisch en kritisch denkvermogen en leer kinderen nieuwsgierig te zijn naar de opvattingen van anderen. Zo wordt iedereen voorbereid om te participeren in een democratische samenleving om deze gezamenlijk door te ontwikkelen.

Wat leren we over het klimaatdebat

Stijn: 'Hoe jongeren meer in de lead krijgen in deze energietransitie? Onderwijs! Begin al op de basisschool daarmee. Je krijgt het mondjesmaat mee bij biologie en aardrijkskunde, maar het klimaatprobleem wordt klein gehouden. Terwijl ik denk dat het de grootste crisis is voor mijn generatie. Dan moeten we deze generatie klaarstomen om die crisis te voorkomen.' Stijn pleit ervoor om op de basisschool het probleem te vertellen en aan te geven wat de gevolgen zijn. En dan kan je verantwoordelijkheid bij het kind leggen. 'Het is best wel een somber verhaal, maar je moet het toch opgewekt behandelen. Zeg gewoon: 'Jij kan er iets aan doen! Groep 5/6, scheid je afval, ga zuiniger om met energie ook thuis en doe de lichten uit!'. En op de middelbare school bij de technische vakken of waar het toepasbaar is, kan er aan oplossingen gewerkt worden. Net als in het hoger onderwijs. Duurzaamheid moet meer prioriteit krijgen in het curriculum.' De lobby door 'The Time is Now Foundation' voor een prominente plaats in het curriculum, spreekt Stijn dan ook zeer aan^{xiv}.

Sander ondersteunt deze oproep. 'Van de wetenschappers zegt 97% 'dit is een probleem'. Dan moet je jongeren dat leren. Daar moet in veel vakken aandacht voor zijn, zoals bij aardrijkskunde, geschiedenis en economie. Maar je moet jongeren ook de skills geven om zich te wapenen, bijvoorbeeld tegen nep-nieuws. Dus kritisch leren denken en reflecteren op beslissingen die genomen worden is belangrijk.' Sander realiseert zich dat dat geen makkelijke opgave is om iedereen mee te nemen. 'Hoe kan jij die supermoeilijke klimaatwetenschap toegankelijk maken voor iedereen, zodat ook iedereen kan meedenken over de oplossingen? Willen we iedereen meekrijgen en weerbaar maken, dan vraagt dat naast natuurwetenschappelijke inzichten, vooral ook sociaaleconomische inzichten. Maar hoe zorg je ervoor dat je deze complexe materie niet zomaar vereenvoudigt met een eenduidige oplossing? Je wil in het onderwijs alle facetten meegeven om zo leerlingen kritisch te leren nadenken. Tegelijkertijd moet het niet zo zijn dat de leerling er geen hout van begrijpt.'

Bij het toedichten van een rol voor onderwijs in het klimaatdebat zijn minimaal twee uitdagingen te overwinnen: overprogrammering en inclusiviteit. Hoe open staat het onderwijs voor (meer) nieuwe lesinhoud en wie kan en mag programmeren en participeren? Wordt het bijdragen aan het klimaatdebat voor iedereen mogelijk gemaakt?

Overprogrammering in het onderwijs

De politieke jongeren merken dat veel organisatie grote ambities in het onderwijs stoppen. De druk op onderwijs is daarmee groot geworden. 'De politiek moet niet gaan over de inhoud van het onderwijs. Dat is aan de onderwijskundigen en docenten. Je moet veel meer op de vaardigheden gaan zitten, waardoor kinderen eigen wordt gemaakt kritisch te denken. We zijn wel voor flexibilisering, maatwerkdiploma's, maatwerktrajecten, minder bureaucratie, meer gelijke kansen en meer participatie. Maar de politiek moet stoppen om van bovenaf op te leggen wat er in de scholen moet gebeuren. Het moet van onderaf komen, van leerlingen, van docenten en de onderwijskundigen. Daar zit de expertise.' De politiek kan wat haar betreft *wel* aan een groep deskundigen de opdracht geven om een curriculum uit te werken, zoals bijvoorbeeld gebeurt bij Curriculum.nu.^{xv} Sander vindt dat je kinderen wel moet informeren en kennis moet overdragen, maar pleit vooral voor vergaande participatie van leerlingen. 'En dan vinden mensen dat indoctrinatie. Maar het curriculum is *altijd* gemaakt door mensen die de nadruk willen leggen op bepaalde zaken. Elk curriculum is indoctrinatie. Ik denk dat het heel waardevol is het onderwijs samen vorm te geven, met de leerlingen met eigen achtergronden en eigen interesses. Want als duurzaamheid in de kern een sociaal vraagstuk is dan vloeit daaruit voort

dat je iedereen moet meenemen, met name ook diegenen die minder geëmancipeerd zijn. En dan gaat het erom hoe we er voor zorgen dat iedereen kan participeren, dat is superbelangrijk!

Voor het CDJA is bij programmering de vrijheid van onderwijs uitgangspunt. 'Niet vanuit het principe 'je wil per se christelijk onderwijs', maar vanuit het idee dat onderwijs vormt en dat je daar dus op de eerste plek als leerling en als ouder over zou moeten gaan. Aan welke vorming heb ik behoefte of geef ik mijn kinderen mee? Je wordt vaak gevraagd manifesten te ondertekenen, scholen moeten moestuuntjes hebben, verplichte training EHBO ... Als je al die manifesten bij elkaar optelt, dat moet je tot je 50-ste op school blijven zitten. Je moet voorzichtig zijn met *opleggen* wat er moet. Die vrijheid van onderwijs biedt juist de ruimte aan leerlingen en ouders die iets willen opnemen over duurzaamheid in het curriculum, om dat ook te doen. Ik heb zelf gemerkt dat als ik duurzaamheid belangrijk vind, dat ik daar papers over kan schrijven en een passende stage kan doen. De ruimte om duurzaamheid uit te diepen, die *is* er.'

Vorbereiden op participatie

Duurzaamheid kan ook wel gezien worden als een vorm van burgerschap, participeren in besluitvorming over complexe vraagstukken. Hoe worden jongeren voorbereid op het samenleven in een rechtsstaat? Hielke: 'Ik vind het belangrijk dat burgerschapsonderwijs beter wordt opgepakt. Daar zijn plannen voor ontwikkeld die moeten worden uitgevoerd. Meer aandacht voor maatschappijleer, verplicht examenvak wellicht. En maatschappelijke diensttijd, dat het normaal is dat je je ook voor een ander inzet. Burgerschap vraagt dat iedereen zijn best doet in de samenleving. Dat besef met elkaar hebben en houden dat je die rechtstaat en die manier van samenleven met elkaar moet onderhouden.' Is dat voldoende voor meebeslissen en meedoen? 'Dat is de kern. Democratie is gelijk gericht op landelijke verkiezingen. Maar participeren begint lokaal bij de school of in de wijk waar je woont. Juist daar moet je beginnen met jongeren mee te laten doen in de democratie. In sportverenigingen is het ook de ALV die beslist en er zijn ook commissies. Het begint bij thema's die jongeren zelf aanspreken, dicht bij ze staan, waar je het gevoel bij hebt dat je de eerste stappen zet in dat burgerschap. En zo daar verder in doorgroeit.'

De waarde van verschillende perspectieven

Op dit moment worden kinderen nog niet goed genoeg voorbereid op participatie, zo vinden de jongeren. De JOVD wijst op het meer linkse karakter van het curriculum. 'Je krijgt bij het eindexamen alleen maar artikelen van de Groene Amsterdammer, maar waarom niet ook van Elsevier Weekblad? Dan gaat er een alarmbel af. Waarom niet verschillende perspectieven laten zien? Vooral omdat als je een afwijkende mening hebt je weggezet wordt als wappie. Maar koester het dat mensen een andere mening hebben.' Wilbert: 'Kijk met de grote lens, kom met een mondiale benadering. Wat zijn de grotere uitdagingen van de mensheid in de toekomst (balans bodem, bossen, natuur in relatie tot wereldpopulatie). Probeer leerlingen te prikkelen vanuit de grote lijnen. Je moet discussie aanwakkeren natuurlijk, maar niet vanuit één perspectief. En de docent kan natuurlijk wel stelling innemen, maar daar moet je het dan ook niet mee eens kunnen zijn.' Léonie benadrukt het belang van het onderzoekend en ontwerpand leren. Dit moet leerlingen toerusten inzicht te krijgen in processen, in verschillende perspectieven en tot oordeelsvorming te komen. 'De nieuwsgierigheid van leerlingen moet aangewakkerd worden, naar de inhoud en naar elkaars meningen daarover.'

Gesloten bolwerk

Daarnaast ervaren alle jongeren dat onderwijs een gesloten bolwerk is waar niet makkelijk is om jongeren te enthousiasmeren voor (politieke) participatie. Wilbert: 'Stel je open als onderwijs, nodig mensen en experts uit! Je krijgt geen voet tussen de deur bij scholen. Hoe is het om politiek actief te zijn? Dat vindt het onderwijs ingewikkeld. We proberen samen binnen te komen en dat lukt niet. Wij willen vooral vertellen: jongens dit zijn je mogelijkheden doe vooral mee, ook omdat je je dan nog niet echt verbindt aan een partij. Maar je kan wel leren hoe het is om politiek bewust te worden en discussievaardigheden aan te scherpen, trainingen te volgen en je inhoudelijk verder te verdiepen. Dat is ook van meerwaarde voor het burgerschap.'

Voor burgerschap in moet meer aandacht zijn, vinden de jongeren. Focus in het onderwijs op het belang van stemmen, de rechtsstaat in het algemeen en wat daar zo belangrijk aan is, denk aan verdraagzaamheid, verantwoordelijkheid en de vrijheid van meningsuiting. Niet alleen gedreven worden door je eigen achtergrond, maar in het onderwijs verschillende achtergronden, perspectieven en meningen inbrengen. Gesprekken leiden tot wederzijds begrip.

5 De impact van jongeren

Politiek actief zijn levert ervaringen op die onze gesprekspartners niet zouden willen missen: het onderhouden van mediacontacten, meeschrijven aan een verkiezingsprogramma, deelnemen aan het partijbestuur en de formatie, onderhandelen over diverse beleidsonderwerpen... zaken die je niet op school leert. En je leert dat je stem ertoe doet! Als jongere gehoord worden betekent je inhoudelijk verdiepen, je goed voorbereiden, de media opzoeken, publiceren, aan tafel komen en actief bijdragen aan het publieke debat. Stijn, Léonie, Wilbert, Sander en Hielke *zijn* zulke jongeren, zij laten van zich horen *en* hebben impact.

Gelijkwaardig gesprekspartner

Voor het maken van impact door jongeren is *meer* nodig dan aan tafel zitten. 'Als je aan tafel zit moet je een gelijkwaardig partner zijn en daarvoor ook gecompenseerd worden. Als je er voor niets zit, voel je je ook minder. Je moet daarnaast dingen durven zeggen en je gelijkwaardig voelen aan de rest.' Hielke noemt twee belangrijke voorwaarden om als gelijkwaardig gesprekspartner aan tafel te zitten: 'Ten eerste helpt het dat je een basis hebt vastgelegd met elkaar. Bijvoorbeeld dat vaststaat dat je als provinciale jongere recht hebt op een zetel in het provinciebestuur. Dat scheidt een basis als je aan tafel zit. Ten tweede moet je jongeren daarin faciliteren, omdat deze vanuit een achterstandspositie deelneemt aan die politiek. De jongeren heeft minder ervaring, minder netwerken en het is dus moeilijker om er tussen te komen. Je moet dus bewust nagaan of je de jongeren bij je initiatieven wel hebt betrokken, hen uitnodigen en ondersteunen door professionalisering aan te bieden. 'En... je moet niet alleen zeggen 'we willen aan tafel'. Maar dan moet je ook wel een concrete bijdrage leveren. Want anders snap ik ook dat je niet meer wordt uitgenodigd. En wat zeker ook helpt is als je gesprekspartner ook zelf lid is geweest van een jongerenvereniging.'

Een representatieve achterban

De jongerenverenigingen van de politieke partijen hebben gemiddeld zo'n 3000 leden, hoofdzakelijk hoger opgeleid en 'behorend tot de elite' ^{xvi}. Bij DWARS en bij de Jonge Democraten is het ledenaantal fors gegroeid sinds de verkiezingen in maart 2021. Jongeren meldden zich, mede omdat zij zich zorgen maakten over het klimaatbeleid dat de nieuw te vormen coalitie zal gaan voeren. In deze partijen komen standpunten tot stand in werkgroepen, ledenbijeenkomsten en discussieavonden. De actieve leden hebben ook contacten met andere jongerenorganisaties van politieke partijen en klimaatbewegingen.

Het is geen gemakkelijke opgave om jongeren breed in de samenleving te betrekken. Sander: 'Wij schrijven stuk in de media, laten scholieren kennis maken met groene en links politiek, geven gastlessen op scholen, organiseren debatten en lobbyen bij de Tweede Kamerfractie. Zo proberen we mensen te bereiken die nog niet zo geëngageerd zijn en die niet van uit zichzelf zullen participeren om duurzaamheid op de kaart te zetten.' De leden van politieke partijen zijn vaak de meer theoretisch opgeleide mensen waarvan de ouders ook hoger onderwijs hebben genoten.

6 Energietransitie, een bewuste strategie

Voor onze gesprekspartners in de politieke arena geldt dat de strijd voor een beter klimaat, de discussie, de besluitvorming en de oplossingen gezocht kunnen worden binnen het huidige systeem. Ook de meer activistische Stijn zoekt medestanders in de gevestigde orde met zijn bezoeken aan de scholen en door zich verkiesbaar te stellen voor een gevestigde politiek partij. 'Ik heb nog wel vertrouwen in het systeem. Nodig jongeren gewoon uit! Als we samenwerken kunnen we binnen het huidige systeem de problemen oplossen en de welvaart van dat systeem behouden.'

De jongeren roepen op om het klimaatvraagstuk te benaderen als een complex en mondiaal vraagstuk. Het emanciperen van diegenen in de samenleving die wel de gevolgen van de energietransitie ondervinden maar nog niet bijdragen aan de besluitvorming, is vanzelfsprekend voor de jongeren. Waar te beginnen? Stijn eet zelf minder vlees en zal voor afstanden onder de 1000 km niet meer het vliegtuig pakken. Léonie pleit voor het behoud van vakkennis in het onderwijs naast het versterken van het kritisch vermogen van leerlingen. Wilbert gaat op onderzoek uit en presenteert zijn resultaten in de media, Hielke bewaakt de vrije ruimte in het onderwijs waarbinnen leerlingen, leraren en ouders zelf keuzes kunnen maken. En Sander tenslotte zet in op sociale rechtvaardigheid en participatie.

Stijn: 'Mijn generatie heeft er een mening over, maar wie vertegenwoordigt deze mening? Ik had zelf ook overal een mening over. En dan kan je wel klagen, maar ik kan beter het heft in eigen handen nemen en het signaal dat mijn generatie wil afgeven, afgeven namens mijn generatie'. Oproep van onze jonge gesprekspartners: 'Nodig jongeren gewoon uit! We erven de wereld niet alleen van onze voorouders, maar we lenen hem ook van onze kinderen!'

De politieke agenda van jongeren

- Jongeren over het hele politieke spectrum agenderen de klimaatopgave, streven naar een (meer) circulaire economie en staan achter de klimaatdoelen van Parijs.
- Over de urgentie van de crisis en de aard van de maatregelen, verschillen de jongeren van mening.
- Rood (SP), De Jonge Socialisten (PvdA), DWARS (Groen Links) en De Jonge Democraten (D66) zijn samen met actiegroepen zoals *Youth for Climate* doordrongen van de urgentie en handelen meer activistisch. De JOVD (VVD) en het CDJA (CDA) benadrukken (meer) de belofte van innovatie en het complexe multidisciplinaire karakter van het vraagstuk.
- Jongeren zien de kracht van onderwijs vooral in het voorbereiden van jongeren op participatie in onderzoek, debat en besluitvorming over complexe vraagstukken.
- Natuurwetenschappelijke kennisoverdracht en vakken zoals aardrijkskunde, economie en geschiedenis zijn belangrijk. Het klimaatvraagstuk zal vervolgens vooral besproken en bestudeerd moeten worden als een complex interdisciplinair vraagstuk dat een mondiale benadering vraagt.
- Alle jongeren accentueren het belang van het kritisch leren denken en het kritisch kunnen benaderen van bestaande opvattingen en oplossingen. Je moet deze vanuit verschillende perspectieven kunnen bekijken en de complexiteit van het vraagstuk leren onderkennen.
- Jongeren vinden dat het onderwijs op dit moment onvoldoende de jeugd op participatie voorbereidt. Meer aandacht is nodig voor de complexiteit van het vraagstuk, het mondiale karakter, het zicht geven op verschillende perspectieven op het klimaat vraagstuk en het betrekken van leerlingen op alle niveaus.
- Jongeren onderkennen dat participatie op dit moment helaas nog is voorbehouden aan een kleine elite. Het moet voor iedereen die dat wil mogelijk zijn om te participeren in besluitvorming over grote complexe vraagstukken. Dit vraagt van ons te zoeken naar nieuwe manieren om dit mogelijk te maken. Naast representatieve democratie behoren vormen van directe volksraadpleging en het versterken van burger-schapsonderwijs tot de mogelijkheden.

Eindnoten

ⁱ De organisatie profileert zich als een (politiek) onafhankelijke organisatie van en voor jongeren. Meer informatie over *Youth For Climate* op: <https://youthforclimate.nl>

ⁱⁱ Met uitzondering van de jongeren van Forum Voor Democratie besteden alle jongerenverenigingen aandacht aan het klimaatbeleid op hun respectievelijke websites.

ⁱⁱⁱ Meer over Hielke Onnink: <https://props.fhj.nl/nieuws/hielke-onnink-cdja-een-lidmaatschap-van-een-politieke-partij-is-natuurlijk-geen-huwelijk/> en over de drijfveren: <https://www.ad.nl/binnenland/de-vrije-seksuele-moraal-de-multicultisamenleving-dat-wil-ik-niet~a7dcec6e/>

^{iv} Meer over Wilbert Frieling: https://jovd.nl/nieuws/vicevoorzitter_wilbert_frieling_over_kernenergie_en_het_janssen_vaccin en ook: <https://www.ewmagazine.nl/ opinie/achtergrond/2020/06/jovd-tijd-voor- een-rationeel-klimaatbeleid-761424/> en ook: <https://www.ewmagazine.nl/ opinie/opinie/2020/03/jovd-het-rijksbeleid-is-te-randstedelijk-740970/>

^v Meer over Léonie Jansen: <https://www.ewmagazine.nl/cultuur/achtergrond/2021/01/leonie-jansen-223182w/> en ook: <https://www.nporadio1.nl/politiek/30448-jovd-wil-minderheidskabinet-met-d66> en ook: <https://www.brugnijmegen.nl/nieuws/algemeen/985284/nijmeegse-studenten-verkozen-voor-bestuur-jonge-democraten>

^{vi} Meer over Sander van der Goes: <https://dwars.org/overdwars/bestuurspitches-2020-sander-voor-politiek-secretaris-en-vicevoorzitter/> en ook: <https://www.akkuraatd.nl/lijs-2018/2-sander-van-der-goes/>

^{vii} Zie voor het aanbieden van Het Klimaatmanifest <https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/artikelen/jan-terlouw-manifest>

^{viii} Het Nieuwe Klimaatmanifest is op de website van JMA te lezen: https://jma.org/klimaatmanifest/#manifest_embed

^{ix} Het medium was Instagram met toen 20.000 volgers (nu 14.000 volgers).

^x <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/10/uitstoot-broeikasgassen-8-procent-lager-in-2020>

^{xi} <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/hogeschool/nieuws/kees-klomp-benoemd-tot-lector-betekenis-economie/>

^{xii} [Commerce for Green | EcoMarketeer](#)

^{xiii} [Tech - definitie - Encyclo](#)

^{xiv} Duurzaamheid kan gezien worden als een vorm van burgerschap. Duurzaamheidseducatie is de sleutel naar een schonere wereld. De website van de stichting 'The Time is Now Foundation' opent met het statement 'The time is now for sustainability education'. Daar onder een citaat van Nelson Mandela 'Education is the most powerful weapon which you can use to change the world'. De gepassioneerde organisatie pleit voor een brede transitie naar een duurzame economie. Netwerken, gerichte lobby en een krachtige zendingsdrang kenmerkt de organisatie. Bewust van onderwijs als krachtig instrument in hun klimaatdoelstelling, beïnvloedt 'The time is now foundation' actief de inhoud en vorm van het curriculum in het onderwijs. Ze voert de druk op 'curriculum.nu' op, om duurzaamheid in het curriculum op te nemen. De organisatie pleit er ook voor duurzaamheid deel uit te laten maken van het toetsingskader van de inspectie. <https://timeisnowfoundation.org/>

^{xv} Zie voor de adviezen: <https://www.curriculum.nu>

^{xvi} Het ledenaantal van de politieke jongerenpartijen is als volgt: DWARS 5700; JOVD 3000; CDJA 2000; De Jonge Democraten 4000;